

dr hab. Izabela Lipińska
prof. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu
Katedra Prawa i Organizacji Przedsiębiorstw w Agrobiznesie
Wydział Ekonomiczny

RECENZJA
rozprawy doktorskiej mgr Elizy JACHNIK
pt. *Prawna ochrona zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej*
(Poznań 2024, ss. 284)

W wykonaniu uchwały nr 85/2023/2024 Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Prawne Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 25 czerwca 2024 r., powołującej mnie na recenzentkę w przewodzie doktorskim Pani mgr Elizy Jachnik, mam zaszczyt przedstawić ocenę rozprawy doktorskiej pt. *Prawna ochrona zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej*, napisanej w Zakładzie Prawa Rolnego, Żywnościowego i Ochrony Środowiska Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem i opieką naukową Pana prof. dr hab. Romana Budzinowskiego.

Po zapoznaniu się z treścią rozprawy stwierdzam, że:

1. rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego,
2. Autorka wykazała się w rozprawie ogólną wiedzą teoretyczną w dziedzinie nauk prawnych (nauk społecznych), w dyscyplinie prawo (nauki prawne),
3. rozprawą Kandydatka do stopnia naukowego doktora potwierdziła owe umiejętności samodzielnego prowadzenia prac naukowo-badawczych.

Oznacza to, że oceniana rozprawa doktorska odpowiada kryteriom określonym w art. 13 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Tekst jednolity: Dz. U. z 2017 r., poz. 1789), co pozostaje w związku z obowiązywaniem dyspozycji art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy

wprowadzając ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.).

Mając powyższe na uwadze opowiadam się za dopuszczeniem Pani mgr Elizy Jachnik – po spełnieniu przez Nią pozostałych przewidzianych prawem warunków – do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

W uzasadnieniu tego wniosku przedstawiam następujące argumenty, ale także uwagi i spostrzeżenia, jakie nasunęły mi się w czasie analizy treści pracy i opracowywania recenzji:

1. Wybór problemu badawczego i sformułowanie tematu dysertacji

Autorka recenzowanej rozprawy doktorskiej dokonała właściwego wyboru przedmiotu swych badań. Podjęte zagadnienie naukowe jest aktualne i niezwykle istotne. W polskiej literaturze naukowej nie ma opracowania względnie całościowo przedstawiającego zagadnienia ochrony zwierząt gospodarskich w procesie produkcji. Tematyka ta pozostaje istotna nie tylko z racji doktrynalnych, ale i po części względów życiowych czy kulturowych, albowiem znaczenie ochrony zwierząt z perspektywy ich dobrostanu dla coraz większej grupy społeczeństwa jest niewymierne i postrzegane z punktu widzenia moralności publicznej.

Kwestia ochrony zwierząt, w tym w szczególności zwierząt gospodarskich jest złożona, zarówno pod względem doktrynalnym, aplikacyjnym oraz społecznym. Choć występujące problemy prawne, często o zawilej naturze, znajdują swoje pewne odzwierciedlenie w piśmiennictwie, to jak wynika z treści rozprawy, w pewnej mierze jest on nadal niedostatecznie rozpoznany z perspektywy nauk prawnych, w tym w szczególności w ujęciu jaki przedstawiła Autorka. Stąd też problem badawczy został trafnie wybrany. Jest on interesujący zarówno teoretycznie, jak i praktycznie. Należy zauważyć, że stanowi on przy tym istotny fragment porządku prawnego, budzący wiele niejasności, a nawet – w ujęciu aplikacyjnym – wątpliwości oraz kontrowersji.

Eksploracja wybranego przez Doktorantkę zagadnienia naukowego służy określeniu statusu prawnego zwierząt gospodarskich, a także udzieleniu odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu obowiązujące regulacje prawne zapewniają należyłą ochronę tym zwierzętom w procesie produkcji rolnej.

Podjęte zagadnienia są niezmiernie ważne, gdyż odnoszą się do produkcji rolnej, która ma strategiczne znaczenie w pozyskiwaniu produktów rolno-żywnościowych. Jak podkreśla

Autorka, ochrona dobrostanu oraz zdrowia zwierząt gospodarskich służy zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa żywności. Jednocześnie, dostrzega znaczenie zarówno chowu, jaki i hodowli zwierząt gospodarskich w rozwoju obszarów wiejskich oraz rolę jaką pełnią w kulturze wiejskiej.

Doktorantka zauważa, że rośnie zainteresowanie społeczeństwa warunkami bytowania zwierząt gospodarskich, czemu towarzyszy wzrost oczekiwań co do ich poprawy. Trafnie wywodzi to z idei humanitarnej ochrony zwierząt gospodarskich oraz ich dereifikacji uzasadniając że, ochrona nie może wynikać jedynie z przeznaczenia użytkowego. Przyjmuje, że zwierzęta gospodarskie (jak i pozostałe) są istotami żyjącymi, zdolnymi do odczuwania cierpienia.

W toku rozumowania, Doktorantka dostrzega także zależność pomiędzy stosowanymi metodami chowu, a ich oddziaływaniem na środowisko. Jako przykład stawia prowadzenie produkcji w fermach wielkotowarowych, w których koncentracja zwierząt nie pozwala na zachowanie spodziewanego dobrostanu, a emisja zanieczyszczeń przekracza często dopuszczalne poziomy. Tym samym podnosi, że zagadnienia prawnej ochrony zwierząt mieszczą się w ramach szeroko pojmowanego prawa ochrony środowiska, a szczególnie - prawa ochrony przyrody. Na tym tle Doktorantka wskazuje na brak kompleksowego aktu dotyczącego ochrony zwierząt gospodarskich. Jednocześnie zauważa, że istniejące normy prawne mają rozproszony charakter. Temu stanowi towarzyszy intensywny proces wprowadzania zmian, jak i nowych rozwiązań prawnych.

W oparciu o powyższe, Doktorantka podejmuje rozważania i formułuje wnioski co do braku ustalenia jednoznacznego statusu zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej. Tym samym stwierdza, że bez jego sformułowania niezmiernie trudno jest wskazać na czym właściwie polega prawna ochrona tych zwierząt.

Problem naukowy istnieje zatem obiektywnie, z czego wynika potrzeba jego naukowego opracowania. Temat rozprawy doktorskiej oddający istotę tego zagadnienia został przy tym sformułowany prawidłowo – zarówno pod względem zgodności formalnoprawnej użytych pojęć, jak i pod kątem poprawności logicznej i systemowej. Tytuł dysertacji odpowiada zatem obszarowi podjętych i przeprowadzonych badań oraz jest zgodny z treścią recenzowanej rozprawy doktorskiej.

2. Założenia rozprawy doktorskiej i użyte metody badawcze

Założonym przedmiotem rozprawy jest problematyka prawnej ochrony zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej.

Wskazany przez Autorkę podstawowym celem dysertacji jest określenie statusu prawnego zwierząt gospodarskich. Stawia Ona pytanie w jakim stopniu, ze względu na ów status, obowiązujące regulacje prawne zapewniają należyłą ochronę tym zwierzętom w procesie produkcji rolnej (s. 19).

Dla realizacji celu badań Autorka sformułowała trzy założenia o charakterze wyjściowym (s. 19). W pierwszym z nich przyjęła, że status zwierząt gospodarskich ma swoisty charakter. Wynika on z wyselekcjonowania przez człowieka określonej populacji zwierząt oraz włączenia ich w proces produkcji rolnej ze względu na ich walory użytkowe. Za prawodawcą, należy je traktować jako istoty żyjące, zdolne do odczuwania cierpienia. Tym samym człowiek jest im winien poszanowanie, opiekę oraz ochronę. Kolejne założenie mieści się w stwierdzeniu, że swoisty status zwierząt gospodarskich przesądza o ich szczególnych formach ochrony. Determinują je przede wszystkim aspekty użytkowe, choć jak zauważa - w doktrynie wyróżnia się zasadniczo trzy typy ochrony, tj. humanitarną, użytkową oraz zachowawczą. Ostatnie założenie przyjęte przez Doktorantkę ma charakter metodologiczny. Jak dostrzega, regulacje prawnej ochrony zwierząt gospodarskich charakteryzują się znacznym rozproszeniem. Wymagają analizy aktów prawa międzynarodowego, unijnego oraz krajowego.

Cel pracy, mając na względzie sformułowane wyjściowe założenia badawcze, Autorka rozwija formułując pięć wątków problemowych. W toku poznania naukowego jej rozważania koncentrują się wokół twierdzenia, że w rozważaniach należy wziąć pod uwagę zarówno funkcje społeczno-gospodarcze, jakie pełnią zwierzęta gospodarskie, jak i wynikającą z przepisów prawa dereifikację zwierząt. Dopiero na tej podstawie można przeanalizować w jaki sposób status prawny zwierząt gospodarskich wpływa na ich ochronę. Drugi wątek odnosi do ochrony dobrostanu zwierząt, zauważając, że regulacje mające na celu jego zapewnienie są bardzo obszerne. Kolejny wątek problemowy traktuje ochronę zwierząt gospodarskich przed zbędnym cierpieniem, w tym także w procesie uśmiercania. Z kolei czwarty wątek obejmuje zagadnienie ochrony zdrowia zwierząt gospodarskich w kontekście ich wykorzystywania w procesie produkcji rolnej w celu pozyskiwania produktów pochodzenia zwierzęcego, głównie przeznaczonych do spożycia przez ludzi. Ostatni wątek problemowy dotyczy kwestii prawnej ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Autorka dla realizacji celu badawczego przyjęła następującą wstępną hipotezę badawczą: zwierzęta gospodarskie mają szczególny status prawny, a dotycząca ich regulacja ma charakter swoisty, ale z racji użytkowego wykorzystywania, zapewnia ochronę zwierząt wykorzystywanych w procesie produkcji rolnej w stopniu niewystarczającym (s. 23).

Opracowanie składa się łącznie z ośmiu części (rozdziałów), w tym *Rozważań wprowadzających*, sześciu rozdziałów merytorycznych oraz *Rozważań końcowych*. Opis treści poszczególnych głównych jednostek redakcyjnych w *Rozważaniach wprowadzających* wskazuje na sekwencyjną analizę problemów w obszarze analizowanej materii. Jak Doktorantka wskazała, pierwszy rozdział ma charakter wprowadzający i służy wyjaśnieniu wybranej problematyki badawczej (s. 8 i n.). Jego pewnym uzupełnieniem od strony pojęciowej jest rozdział drugi, w którym podjęła się sformułowania statusu prawnego zwierząt gospodarskich (s. 28-46). Rozdział trzeci zawiera analizę ochrony zwierząt gospodarskich w prawie międzynarodowym, Unii Europejskiej oraz w wybranych systemach prawa krajowego. W kolejnych czterech rozdziałach Autorka dokonała analizy prawnej ochrony zwierząt gospodarskich w ujęciu ich dobrostanu, uboju, zdrowia oraz zasobów genetycznych.

W strukturze podziału treści widać próbę kompleksowego opracowania tematu. Autorka poprawnie wskazała pole badawcze i określiła płaszczyzny zgłębienia tematu. Przyjęła uzasadnione podejście badawcze, które gwarantuje kompleksowość dysertacji i pozwala na sformułowanie wniosków końcowych. Do osiągnięcia założonych celów pracy przeprowadziła wystarczającą analizę norm prawnych.

Powyższe założenia pracy, określenie jej celu, zakresu i przedmiotu, a także przesłanki metodologiczne i zastosowane środki poznania naukowego rozprawy zostały dość przekonująco omówione w *Rozważaniach wstępnych* dysertacji. W wyborze tematyki zdecydowały przede wszystkim względy poznawcze, społeczno-gospodarcze, rolno-środowiskowe i praktyczne, które zostały odpowiednio zaprezentowane w pracy.

Określona w *Rozważaniach wstępnych* koncepcja badań nie budzi wątpliwości. Za w pełni adekwatne i prawidłowe należy uznać przyjęcie jako metody badawczej i położenie głównego nacisku w pracy na dociekania metodą dogmatyczno-prawną. Na jej rzeczywiste wykorzystanie wskazuje znaczna liczba przeanalizowanych aktów normatywnych prawa międzynarodowego, unijnego oraz krajowego. Ze względu na szeroki charakter rozważań, analizie zostały poddane regulacje należących do różnych gałęzi i dyscyplin badawczych prawa, w tym prawa ochrony środowiska, prawa żywnościowego, prawa rolnego, prawa cywilnego, administracyjnego, a nawet karnego. W pracy, obok klasycznej egzegezy aktów

normatywnych, oparto się o wyniki studium orzecznictwa i literatury krajowej oraz zagranicznej, w tym także – co należy odnotować – wypowiedzi przedstawicieli innych specjalności aniżeli nauka prawa. Podjęte rozważania mają rozbudowany charakter i konieczne jest uwzględnienie dorobku innych nauk, zwłaszcza przyrodniczych, technicznych oraz ekonomicznych. Kolejną metodą, którą posłużono się w pracy jest metoda prawno-porównawcza. W jej oparciu Doktorantka dokonała odniesienia i oceny polskich regulacji do regulacji państw obcych, w tym w szczególności do prawa niemieckiego, włoskiego oraz brytyjskiego. Uzupełnieniem, a nawet tłem dywagacji prawniczych były eksponowane dane statystyczne, dotyczące między innymi wykorzystywania zwierząt gospodarskich w procesie produkcji. Świadczy to o zastosowaniu również metody statystycznej w pracy. Analiza treści rozprawy składania do wyłonienia również zastosowanej metody historycznej, którą Autorka pominęła. Jej zastosowanie choć, w ograniczonym zakresie, uzasadnia konieczność ukazania rozwoju podejścia prawodawcy do problemu ochrony zwierząt gospodarskich w ujęciu chociażby zmieniającej się wspólnej polityki rolnej, czy podejścia w ujęciu międzynarodowym bądź regionalnym.

Przyjęte założenia i dominująca metoda badawcza wskazują, że opracowanie posiada wyraźne walory dogmatyczno-prawne, uwzględniające i oceniające najważniejsze rozwiązania normatywne przez pryzmat wybranego spectrum regulacyjnego oraz istniejącego w badanym obszarze stanu wiedzy naukowej.

3. Konstrukcja pracy

Układ treści rozprawy jest właściwy. Jej podział na rozdziały i podrozdziały nie jest dowolny, a tytuły jednostek redakcyjnych odzwierciedlają zawarte w nich treści. Struktura podziału rozważań jest przy tym odpowiednia do przedmiotu pracy, a tak skomponowana całość jest pod tym względem logiczna i spójna.

Zapoznanie się ze spisem treści wywołuje pozytywne wrażenie nie tylko naukowe, ale także estetyczne. Praca pod tym względem jawi się jako dość jednorodnie usystematyzowana – całość dzieli się na rozdziały, które dzielą się na podrozdziały, a które z kolei niekiedy – w zależności od potrzeb – różnicują się na jednostki redakcyjne niższego rzędu. Pod kątem struktury wewnętrznej dysertację należy uznać za właściwie skonstruowaną. W ujęciu podziału treści, Autorka starała zachować się proporcje.

Analizując dysertację od strony jej konstrukcji należy stwierdzić, że Autorka rozwinęła temat w ośmiu rozdziałach, w których tytuły i śródtytuły wewnętrznych części

obrazują myśl przewodnią i drogę poznania naukowego. Na końcu pracy Doktorantka zawarła *Rozważania końcowe*, podkreślając zarówno znaczenie omawianego problemu, jak i prezentując postulaty *de lege ferenda* w zakresie wzmocnienia prawnej ochrony zwierząt gospodarskich.

W poszczególnych rozdziałach Autorka przedstawia takie kwestie, jak: *Status prawny zwierząt gospodarskich*, *Ochrona zwierząt gospodarskich w prawie międzynarodowym, Unii Europejskiej oraz w wybranych systemach prawa krajowego*, *Prawna ochrona dobrostanu zwierząt gospodarskich*, *Prawna ochrona zwierząt gospodarskich przed zbędnym cierpieniem podczas ich uboju*, *Prawna ochrona zdrowia zwierząt gospodarskich oraz Prawna ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich*.

Całość zwięźczonej uwagi i konstatacje finalne, odnoszące się w pewnej mierze do celu pracy oraz wskazanych na wstępie stwierdzeń. Oceniając w tym aspekcie konstrukcję pracy, należy stwierdzić, że struktura dysertacji odpowiada autorskiej koncepcji ujęcia tematu.

Na końcu pracy został zawarty *Wykaz literatury* (zawierający łącznie 203 pozycje, w tym 113 zagranicznych: 99 w języku angielskim, 12 w języku włoskim oraz 1 w języku niemieckim), *Wykaz orzecznictwa* (zawierający 20 pozycji) oraz *Wykaz aktów prawnych*. Przyjęty układ należy uznać za logiczny. Niemniej *Wykaz aktów prawnych* mógłby być dokonany według porządku ich przyjmowania od najstarszego do najnowszego w uszeregowaniu według państwa pochodzenia, a nie jak jest w układzie alfabetycznym.

Jak podkreślono, w *Bibliografii* Autorka wskazuje 91 polskich publikacji naukowych, głównie z zakresu prawa. Spora jest też liczba przywołanych aktów prawnych istotnych dla opracowania rozprawy. Zgromadzony i wykorzystany materiał źródłowy jest wystarczający, co należy ocenić bardzo pozytywnie. Adekwatnie bazę źródłową recenzowanej rozprawy można w tym kontekście uznać za odpowiednią, podkreślając przy tym rzetelność i daleko idącą drobiazgowość przeprowadzonej kwerendy. Pozytywne wrażenie robi też łączna liczba przypisów umieszczona w tekście recenzowanej rozprawy, która wynosi 518.

Oznacza to, że poglądy naukowe Doktorantki nie tylko są kształtowane na podstawie zgłębienia literatury przedmiotu, ale także analizy materiału normatywnego. Autorka w sposób umiejętny łączy treści i poglądy z zakresu prawa z materiałem źródłowym innych nauk (np. przyrodniczych, technicznych, czy ekonomicznych) odnosząc się do zagadnienia będącego przedmiotem rozprawy. Świadczy to o zdobyciu umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

4. Ocena pracy pod względem formalnym

Od strony formalnej – biorąc pod uwagę obszerność dysertacji i wielość zwartych w niej pojęć – praca została napisana prawidłowo. Język jakim napisano rozprawę jest poprawny i w pełni zrozumiały. Wywody w niej zawarte są logiczne, zrozumiałe i nie zawierają powtórzeń. W pracy występują niekiedy potknięcia językowe i błędy interpunkcyjne (np. s. 10, 11, 64, 65, 75, 79, 84, 115, 140, 154, 169, 185, 200, 261, 268), które nie mają jednak istotnego znaczenia dla całościowego przekazu.

5. Uwagi szczegółowe

Sformułowanej w recenzji pozytywnej ocenie rozprawy doktorskiej towarzyszą jednak pewne uwagi szczegółowe. Zadaniem recenzenta jest również zwrócenie uwagi na kwestie budzące wątpliwości, skłaniające do dyskusji oraz sprawy wymagające szerszego rozpatrzenia. Niemniej podkreślam, że pozytywnie oceniam przedstawioną do recenzji rozprawę: zarówno jej część poznawczą, jak i analityczną.

Jak stwierdziłam w punkcie 1, temat rozprawy doktorskiej został sformułowany prawidłowo. Jednakże można było pominąć słowa „w procesie produkcji rolnej” i pozostać tylko przy prawnej ochronie zwierząt gospodarskich. Mianowicie w jego zawężonej treści mieści się ten swoisty rodzaj produkcji, jakim jest produkcja rolna. Innymi słowy tylko te zwierzęta są wykorzystywane w produkcji rolnej i tym samym podlegają ochronie, o której mowa w rozprawie.

Trudno jest zgodzić się z twierdzeniem Doktorantki, że w materii ochrony dobrostanu zwierząt gospodarskich kontrowersje budzi przemysłowy, wielkostadny chów zwierząt hodowlanych w odniesieniu do dużej liczby osobników na małej powierzchni terenu (s. 91, s. 204). Istota bowiem hodowli nie polega na samym trzymaniu zwierząt, lecz na doskonaleniu kolejnych pokoleń, bardziej wydajnych od rodzicielskiego poprzez określone zabiegi hodowlane. Odpowiednio, w treści monografii nie jest właściwym posługiwanie się określeniem hodowli w odniesieniu faktycznie do chowu (s. 198). Mianowicie „hodowla zwierząt nie stanowi obszaru życia, w którym stosuje się najczęściej środków przeciwdrobnoustrojowych poza medycyną”, ale chów jak najbardziej. Zasadniczo należy stwierdzić, że w pozostałej części pracy Doktorantka wyraźnie rozdziela pojęcie chowu i hodowli, choć sformułowania stosowane przez samego ustawodawcę w niektórych aktach prawnych służą pomyłkom w tym zakresie.

W recenzowanej monografii Autorka wskazuje na s. 130, że „kwestia znęcania się nad zwierzętami gospodarskimi powinna każdorazowo być rozstrzygana indywidualnie”. Z czym można się zgodzić mając na względzie normy odnoszące się do odpowiedzialności karnej za niezachowanie wymogów dobrostanu. Bez wątplenia ocenie podlega „kondycja zwierzęcia i to, w jaki sposób zdradza ono, że dobrostan nie został mu zapewniony”. W związku z tym należy ustalić stopień naruszeń. Natomiast bez znaczenia powinien pozostawać jednak fakt samego czasu trwania naruszeń, bowiem przeczy to samej koncepcji dobrostanu, który albo istnieje albo nie. Trudno jest miarkować, czy i od którego momentu działania bądź zaniechania człowieka, można go uznać za istniejący i trwający w pewnym przedziale czasu.

Treść rozdziału 7 dotyczy prawnej ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, co znajduje swe uzasadnienie w szerokim ujęciu ochrony zwierząt. Jednakże należałoby bardziej uwypuklić rozważania dotyczące ochrony osobników *in situ* na tle *ex situ*. Ta ostatnia, odnośnie materiału biologicznego, powinna być tylko swoistym tłem do realizacji celu badań jakim jest ochrona zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej. Mając na względzie przyjęte założenia badawcze w *Rozważaniach wstępnych*, owa ochrona dotyczy zwierząt, ich materiału genetycznego, jak można domniemywać, z wyłączeniem materiału biologicznego (s. 202, 217, 224). Zasadnym wydaje się również większe podkreślenie znaczenia wdrażanych na mocy rozporządzenia UE 2021/2115 instrumentów prawnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej służących podnoszeniu bądź poprawie dobrostanu zwierząt gospodarskich.

Podsumowanie rozważań utrzymuje przyjęte założenia badawcze. W efekcie przeprowadzonej analizy Autorka dowodzi, że status prawny zwierząt gospodarskich ma swoisty charakter. Natomiast podnosi, że obowiązujące prawne instrumenty nie realizują założeń ochrony zwierząt gospodarskich w zadowalającym stopniu. Na podstawie wnikliwych badań wskazuje bezsprzecznie, że przyjęte rozwiązania nie są elastyczne co jest zauważalne odnośnie samej chociażby definicji zwierząt gospodarskich. Jak stwierdza, może to w przyszłości prowadzić do przyjmowania kolejnych aktów prawnych, przyczyniając się do ich nawarstwiania i w konsekwencji pewnego chaosu normatywnego. Doktorantka jednoznacznie określa, która płaszczyzna normatywna powinna ulec uproszczeniu, a która znacznej rozbudowie. Wskazuje Ona pewną dwutorowość w zakresie kierunków przyjętej ochrony, na którą składają się aspekty użytkowe zwierząt gospodarskich (rozumiane jako względy ekonomiczne) oraz motywy humanitarne (pojmowane jako względy w dużej mierze etyczne). Pierwsze z wymienionych można uznać za dominujące, co przekłada się na

wyznaczenie prawnego minimum, jeśli chodzi o warunki utrzymywania zwierząt. Tym bardziej, jak zauważa Doktorantka, prawodawca wprowadza środki mające na celu zachęcanie producentów do polepszania warunków bytowych zwierząt we własnym zakresie i w znacznej mierze według własnych możliwości. W celu podnoszenia poziomu dobrostanu postuluje zwiększenie wsparcia finansowego na ten cel oraz przygotowanie oferty szkoleniowej skierowanej do rolników i hodowców. Konieczność rozwoju systemów wsparcia dostrzega także w odniesieniu do efektywniejszej ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, co też uzasadnia w rozważaniach.

Doktorantka poddaje pod rozagę ograniczenie w Polsce legalności uboju rytualnego jedynie na potrzeby członków grup wyznaniowych oraz zakaz jego przeprowadzania w celu eksportu produktów pochodzenia zwierzęcego. Nie można jednak się zgodzić z zaproponowanym przez Autorkę stanowiskiem co do możliwości dopuszczenia do uboju rytualnego z zastrzeżeniem poprzedzenia go odpowiednimi metodami ogłuszania. Ogłuszanie samo w sobie jest sprzeczne z zaleceniami Islamu i Judaizmu, a to z kolei naruszałoby wolność religijną. Właściwie Doktorantka formułuje wniosek co do konieczności ograniczenia stosowania weterynaryjnych środków przeciwdrobnoustrojowych i dostrzega brak norm prawnych, które by przewidywały bodźce finansowe do zachęcenia producentów do stosowania innych form polepszania kondycji zdrowotnej zwierząt gospodarskich. Należało by również zwrócić uwagę na konieczność dokonywania rzetelnej kontroli produkcji dokonywanej przez właściwe organy i wprowadzenie ograniczeń w obrocie środkami przeciwdrobnoustrojowych w Internecie.

Problematyka prawnej ochrony zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej, jak wynika z przeprowadzonych przez Autorkę badań, jest wieloaspektowa i złożona. Dlatego wydaje się, że jej dociekania mogłyby w większym zakresie zostać poparte danymi statystycznymi, które i tak częściowo przedstawiła w *Rozważaniach końcowych*. Warto nadmienić, że Doktorantka w zastosowanych metodach badawczych wymieniła jako pomocniczą metodę statystyczną i ją faktycznie zastosowała (s. 81, 118, 202, 223, 237). Niemniej dla większego zobrazowania podjętej problematyki badawczej, np. w odniesieniu do kwestii uboju rytualnego (religijnego), czy zdrowia zwierząt, szersze wykorzystanie tej metody posłużyłoby jeszcze głębszemu ukazaniu istniejących problemów związanych z utrzymywaniem spodziewanego przez prawodawcę poziomu dobrostanu, w tym także potrzebą wdrażania instrumentów prawnych jemu służących.

6. Podsumowanie

Stwierdzam, że przedłożona rozprawa jest opracowaniem istotnego, a równocześnie zawilego zagadnienia naukowego. Zawarte przeze mnie uwagi czy wątpliwości nie wpływają na pozytywną ocenę merytoryczną.

7. Konkluzja końcowa

Konkludując, rozprawa doktorska Pani mgr Elizy Jachnik, pt. *Prawna ochrona zwierząt gospodarskich w procesie produkcji rolnej* mimo zgłoszonych uwag, zasługuje na pozytywną ocenę. Stanowi wzbogacenie nauki prawa o samodzielne rozwiązanie aktualnego zagadnienia naukowego. To wszystko uzasadnia stwierdzenie, że rozprawa odpowiada ustawowym wymogom stawianym pracom doktorskim, a ponadto zasługuje na opublikowanie. Jednocześnie z uwagi na wysoki walor naukowy pracy, postuluję wyróżnienie doktoratu.

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Kandydatki do dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

Poznań, dnia 6 września 2024 r.

